

Nagy László – Rác Lajos

Nemzetközi erőközpontok a 21. század elején

Ez a cikk egy – az interneten is olvasható – hosszabb lélegzetű tanulmány rövidített, részben aktualizált és átdolgozott változata, amelynek eredetijét a Hadtudomány 2007. évi pályázata ihlette. A szerzők célja a hidegháború utáni globális biztonságpolitikai struktúra jelenkori változási tendenciáinak bemutatása, különös tekintettel az olyan nagyhatalmi erőközpontok újbóli felemelkedésére, mint Oroszország és Kína. Az új, többpólusú elrendeződés alakulásának nemcsak tárgyilagos (és passzív, kívülről álló) tanúi, hanem – a NATO és az Európai Unió tagjaként – érintett résztvevői, aktív szereplői is vagyunk. Ezért is különösen izgalmas feladat a tendenciák felvázolása a döntéstámogatásban nélkülözhetetlen korszerű erőviszony-számítási módszerek alapján.

2008 a nagy személyi változások éve: tavasszal elnökválasztás volt Oroszországban, késő ősszel pedig ugyanez lesz az Egyesült Államokban. A biztonságpolitikai folyamatosság tekintetében az orosz elnök volt kedvezőbb helyzetben.

Putyin – tiszteletben tartva az alkotmányos előírásokat – harmadszor nem jelölte magát az Oroszországi Föderáció elnöki posztjára. Abban kevesen kételkedtek, hogy ő lett volna a legesélyesebb jelölt, hiszen népszerűsége töretlen, és vélhetően toronymagasan megnyerte volna a választásokat. Viszont abban is nagy egyetértés van politikusok és a politikához értők körében, hogy Putyin átmenti hatalmát. Most már biztos, hogy az általa kijelölt személy, Dmitrij Medvegyev lett az új elnök, akinek ráadásul szabályos kényszerpályát jelölt ki a belpolitikában többek között azzal, hogy több évre előre meghatározta a költségvetés irányszámait, a külpolitikában pedig azzal, hogy bebetonozta az orosz álláspontot Koszovó függetlenségének kérdésében, elutasította az amerikai rakétapajzs európai telepítését, és kilátásba helyezte az INF és a CFE szerződésekből vállalt kötelezettségek teljesítésének felfüggesztését. Másrészt az is biztos, hogy Putyin „kijelölt” miniszterelnökként érvényesíteni tudja majd befolyását a későbbiekben is.

Az Egyesült Államokban a jelenlegi vezetés sokkal bizonytalanabb helyzetben van. Bush elnök második ciklusának második felét „béna kacsaként” kénytelen végigszenvetni, mivel a félidős törvényhozási választásokon 2006 végén a demokraták megszerezték a többséget mind a szenátusban, mind a kongresszusban. Bush szinte

példátlanul alacsony népszerűsége – amit elsősorban a 2003-as iraki kalandnak köszönhet – magával sodorta a Republikánus Pártot is. A 2007-ben készült elemzések szerint biztosra vehető, hogy 2008 novemberében demokrata elnök váltja a jelenlegit, és az új elnök szabad kezet kap elődje irányvonalának megváltoztatásához.

2007-ben Franciaországban Sarkozy váltotta Chirac-ot az elnöki székben, Nagy-Britanniában tíz év után saját elhatározásából távozott Blair miniszterelnök (utódja a szintén munkáspárti Brown), nem sokkal korábban pedig Németországban Schröder helyett kancellárrá választották Merkelt, azaz kibontakozik egy nagyarányú személycsere az euro-atlanti térség meghatározó államaiban. Kínában és Japánban szintén a közelmúltban történt meg a tisztújítás a legfelső hatalmi posztokon. Elmondhatjuk, hogy szinte teljes őrsgévváltás megy végbe a nagyhatalmak legbefolyásosabb döntéshozóinak körében. A 21. század eddig eltelt éveiben – a fenti személyi összefüggések hátterében – *hosszú távú tendenciák* kezdtek kirajzolódni. Ezek lényege abban fogalmazható meg, hogy *elkezdődött a hidegháború után kialakulni látszó egypólusú világtrend határozott eróziója*.

A globális biztonságpolitika struktúra változásai

A globális folyamatok befolyásolásában az Egyesült Államok továbbra is világszű. Gazdasági teljesítménye – a legutóbbi idők lanygulása ellenére – abszolút számokban még mindig a legnagyobb, tudományos-technológiai fölénye szinte nyomasztó. Az Egyesült Államok az egyetlen olyan állam, amely képes érdekeit világviszonylatban megjeleníteni és hatékonyan képviselni. Katonai költségvetése több, mint az utána következő hat nagyhatalomé (Oroszország, Kína, Japán, Nagy-Britannia, Francia- és Németország) együttvéve.

A kilencvenes évek végén *Brzezinski* még joggal vélhette, hogy az Egyesült Államok „egyeduralkodó” a globális hatalom négy döntő fontosságú területén (azaz katonai, gazdasági, technológiai és kulturális értelemben), ami megalapozza Washington kivételes politikai befolyását a világ ügyeinek alakításában.¹ A nemzetbiztonsági főtanácsadó meg volt győződve a kialakult helyzet tartós fennmaradásának szükségességéről is, amennyiben a vezető szerep megszűnése – akár Amerika visszahúzódása, akár egy sikeres vetélytárs hirtelen megjelenése miatt – súlyos nemzetközi bizonytalanságot idézne elő, sőt világméretű anarchiához vezetne.² Ezt a számára egyoldalúan kedvező képet ma már több lényeges körülmény árnyalja.

Nukleáris csapásmérő kapacitás tekintetében Oroszország teljes mértékben összemérhető az Egyesült Államokkal. E vonatkozásban a korábbi bipoláris elrendeződés változatlanul fennmaradt. A hozzávetőleges egyensúlyra (paritásra) gondosan ügyeltek a tárgyaló felek az összes hadászati fegyverzet-korlátozási és fegyverzet-csökkentési megállapodás megszövegezésekor.³

1 Brzezinski, Zbigniew: A nagy sakktabla (Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999, 35. o.)

2 U.o. 44. o.

3 Lásd többek között a SALT- illetve START-folyamatokról: Biztonságpolitika (SVKH, Budapest, 2001), 10. fejezet

A gazdasági szférában az Egyesült Államoknak olyan versenytársai jelentkeztek, mint az Európai Gazdasági Térség és Kelet-Ázsia (beleértve Japánt és a Kínai Népköztársaságot is).⁴ Az Európai Unió részesedése a világkereskedelemből már 2003-ban meghaladta az Egyesült Államokét.⁵ A világ számos, gyorsan fejlődő térsége számára Kína a növekedés első számú motorja, és ez az amerikai hitelválság kapcsán várható visszaesés következtében a jövőben még inkább így lesz.⁶

Az Egyesült Államok *erkölcsi tekintélye és kulturális vonzereje* vészesen megcsappant világszerte, ami szorosan összefügg a washingtoni kormányzat neokonzervatív ihletésű kül- és belpolitikájával. Sokak szerint csak reménykedni lehet abban, hogy „volt és lesz megint a mainál bölcsebb Amerika ... amely mégiscsak a világ egyik legmarkánsabb demokráciája és amelyikre nagyon is érdemes odafigyelni ..., mert Amerika nem csak az, amit a mostani Fehér Ház képvisel”.⁷

Az adatok arra utalnak, hogy az Egyesült Államok eddigi politikai, gazdasági, katonai és technológiai fölényét megalapozó természeti és társadalmi erőforrások kihasználásának hatékonysága csökken, ezért Washington kevésbé lesz képes akaratának *egyoldalú* érvényesítésére a nemzetközi szinten. Csak idő kérdése, és a *multipolaritás* világpolitikai (nagyhatalmi) realitássá válik.

Az egyik jövőbeni pólus, az *Oroszországi Föderáció* éppen „felszálló ágban” van. Gazdasága – köszönhetően elsősorban az energiahordozók magas világpiaci árának – egyenletesen és viszonylag kiegyensúlyozottan fejlődik, politikai-társadalmi hatalmi berendezkedése megszilárdult, világpolitikai súlya pedig egyértelműen növekszik. Oroszország 1997 óta – éppen hazánk, valamint Lengyel- és Csehország NATO-tagsága óta – a Szövetség *stratégiai partnere*, a biztonságpolitikai együttműködést koordináló állandó fórum (a NATO–Oroszország Tanács) egyik fenntartó pólusa. Annak ellenére, hogy gazdasági teljesítménye ezt még nem tenné indokolttá, politikai súlyának elismeréseképpen – speciális státusban – meghívták az ún. G–7 csoportba (amely így G–8 csoporttá vált), a világ fejlett ipari államainak döntéshozó testületébe.

Oroszország hatodik hatalomként 1998-ban részt vett a *koszovói válság* lezárását célzó békemegállapodás kidolgozásában, és – a koszovói függetlenség egyoldalú kikiáltása kapcsán – ma is nagyhatalmi határozottsággal hangoztatja a nyugati országok többségével ellentétes, elutasító álláspontját. Moszkva 2002-ben részt vett a „*közel-keleti útiterő*” – kidolgozásában az ENSZ, az Európai Unió, valamint az Egyesült Államok mellett. Putyin elnök 2008 elején elhangzott „búcsúbeszédében” kemény figyelmeztetést intézett az Egyesült Államokhoz és a NATO-hoz, őket hibáztatva egy „*új fegyverkezési verseny*” kirobbantásáért, kilátásba helyezve Oroszország nukleáris rakétáinak a Szövetség egyes tagállamaira irányítását arra az esetre, ha az Egyesült Államok Európába telepítené a rakétavédelmi rendszer elemeit, vagy ha Ukrajnát bevonná a Szövetség katonai szervezetébe.⁸

4 Lásd részletesebben: Nagy László: Egy új világrend felé (Védelmi Tanulmányok 55. szám, Stratégiai és Védelmi Kutatóközpont, 2004)

5 Népszabadság, 2003. július 2.

6 China becomes world economy engine. Xinhua, China Daily, 2005.05.06.

7 Interjú Charles Gátival a HVG 2007. augusztus 4-ei számában (kiemelés a szerzőktől)

8 Putin vows 'arms race' response. BBC News, 2008.02.08.

Moszkva az utóbbi két évben kétszer is „ráijesztett” a nyugat-európai országokra, amikor először az Ukrajnán, majd a Belaruszon át húzódó gázvezetékek utánpótlását állította le ideiglenesen (a tranzitországokkal kialakult vitára hivatkozva). Ezzel is jelezni kívánta, hogy szükség esetén hajlandó kijátszani az *energiakártyát*, kész gazdasági nyomást gyakorolni az energiainportra szoruló országokra, ha azok nincsenek tekintettel Moszkva vélt vagy valós érdekeire.

Oroszország látványosan demonstrálta igényét az Északi-sark alatt elterülő olaj- és gázmezőkre, amikor 2007 júliusában kutató tengeralattjárók segítségével orosz zászlót helyezett el a sarki jég alatt a tengerfenéken. Putyin 2007 nyarán hosszú távú gázszállítási megállapodást írt alá Kazahsztán és Türkmenisztán elnökével, megelőzve a Kaszpi-tenger térségében ugyancsak érdekelt riválisokat. Az orosz légierő felújította nukleáris fegyverrel felszerelt hadászati repülőgépeinek 15 évvel korábban leállított rendszeres repüléseit, beleértve TU–95-ös távolsági bombázóinak őrzőrajtázását a Guam-szigeti amerikai légitámaszpont térségében. A haditengerészet főparancsnoka bejelentette, hogy a Fekete-tengeri orosz flotta a Földközi-tengeren keresztül az Atlanti-óceánig kiterjeszti hatókörét. Mindezek a fejlemények egyértelműen jelzik, hogy *Oroszország elég erősnek érzi magát* ahhoz, hogy demonstratív módon kifejezze igényét globális nagyhatalmi státusának elismertetésére.

Miközben az Egyesült Államok szuperhatalmi pozíciói gyengülnek, Oroszországi pedig feléledni látszanak, sok politikai elemző hangot ad azon véleményének, hogy a 21. század *Kína évszázada* lesz. A kínai gazdaság szédületes iramban fejlődik (1979 óta évi 10%-os átlagnövekedést produkálva, 2007-ben 11,5%-os csúcsnövekedést elérve), az ország nemzetközi súlya egyre növekszik, és Kína – a Szovjetunió (Oroszország) és az Egyesült Államok után – belépett az űrhatalmak sorába (amit két, emberrel végrehajtott sikeres űrkísérlet támaszt alá). A technikai fejlesztések szintjét és irányultságát jelezheti, hogy Kína 2007-ben első alkalommal vett részt a Moszkva melletti, hagyományos Nemzetközi Repülés- és Űrtechnikai Kiállításon. *2006 óta Kína költi a világon a legtöbbet az Egyesült Államok után tudományos-technikai kutatás-fejlesztésre.*⁹ Az ország nemzetközi tekintélyét, elismertségét nagy mértékben növelheti, hogy az idén Pekingben rendezik a nyári olimpiai játékokat. Mindkét újból feltörekvő hatalom érintett az 1996-ban létrehozott *Sanghaji Együttműködés Szervezetének* (SESZ) tevékenységében, amelynek egyértelmű célja az Egyesült Államok befolyásának korlátozása a közép-ázsiai térségben.

A feltörekvő országok között feltétlenül szólnunk kell még Indiáról. India sok tekintetben Kínához hasonlóan gyorsan fejlődő ország, potenciális nagyhatalom, demográfiai „óriás”, rohamosan bővülő piaccal, világviszonylatban is jelentős, exportképes tudásparral, tudományos-technikai innovációs potenciállal, nagylétszámú, ütőképességű hagyományos fegyveres erővel és nukleáris csapásmérő képességekkel. India az angol nyelvű szakzsargonban BRICs néven emlegett országcsoport tagjaival Brazíliával, Oroszországgal és Kínával együtt, azaz egyike azon államoknak, amelyek a 21. század meghatározó gazdasági hatalmai közé tartozhatnak. A Goldman Sachs 2003-ban készült, azóta is sokat idézett előrejelzése szerint 2050-re Kína, az Egyesült

9 China will become world's second highest investor in R&D by end of 2006, finds OECD. 2006.02.14.

Államok és India lesz a világ három kiemelkedő gazdasági hatalma, ebben a sorrendben.¹⁰

A formálódó új globális biztonsági struktúrát, a jövőbeni pólusok számának alakulását bonyolító további fejlemény, hogy *változnak a nemzetközi szervezetek* globális és regionális szerepvállalásának feltételei. Az ENSZ a hidegháború végét megelőzően a legjelentősebb nemzetközi tényező volt, amelynek alaprendeltetése a nemzetközi béke és biztonság fenntartása. A hidegháború idején tizenhárom békefenntartó misszióban vállalt szerepet. Ennél persze sokkal több alkalommal fenyegették válságok a világ biztonságát.

A fordulóponthoz a világszervezet biztonságpolitikai szerepvállalásában az 1990-es *Öböl-válság* hozta meg. A „Sivatagi Pajzs”, majd a „Sivatagi Vihar” fedőnevű hadműveletek keretében 1991 elején az ENSZ felkérésére, mintegy harminc ország közvetlen részvételével az Egyesült Államok által vezetett nemzetközi katonai kontingens intenzív légi előkészítés után egy néhány napos szárazföldi hadműveletben szétzúzta az iraki haderőt és felszabadította Kuvaitot, helyreállítva annak szuverenitását. A műveletek leginkább figyelemre méltó sajátossága az volt, hogy abban egyazon koalíció tagjaként vettek részt a NATO és az akkor még létező *Varsói Szerződés* tagországainak katonai alakulatai. Soha ezt megelőzően nem fordult elő, hogy a két szembenálló katonai tömb országai, fegyveres erői egyazon oldalon küzdöttek volna egy katonai konfliktusban.¹¹ Ekkor szilárdult meg az „új világrend” jövőképe, amelyben a világ országai egységesen, amerikai vezetés alatt munkálkodtak volna egy közös értékrend megvalósulásáért és elterjesztéséért.

Az Irak elleni háborúban elért siker növelte az ENSZ tekintélyét, és igényt támasztott a világszervezet még szélesebb körű szerepvállalására a nemzetközi konfliktusok rendezésében. Ezt követően azonban inkább kudarcok jellemezték az ENSZ béketörekvéseit és katonai misszióit Afrikában és a délszláv térségben egyaránt. A kudarcokhoz hozzájárulhatott, hogy az Egyesült Államok többször a világszervezettől függetlenül, sőt annak ellenére is igyekezett kikényszeríteni a saját biztonságpolitikai elképzeléseinek megvalósítását. Ezen csak kis mértékben enyhített az ENSZ és a NATO között létrejött „munkamegosztás”, amire a legjobb példa a délszláv válság kezelése.

Az ENSZ-hez képest még *radikálisabb változáson ment keresztül az Európai Unió*, amely napjainkra már *három pillérre* támaszkodva folytat szoros gazdasági, kül- és biztonságpolitikai, valamint bel- és igazságügyi együttműködést. Az EU egy 500 milliós egységes európai piac létrehozásával még az Egyesült Államokénál is fejlődőképesebb gazdasági erőforrás-koncentrációt hozott létre, és biztonságpolitikai környezetének alakításában is nagyobb önrészt kíván vállalni. Helsinkiben az EU állam- és kormányfői már arról hoztak határozatot, hogy 2003-ig egy *közös európai haderőt* hoznak létre 55–60 ezer fős létszámmal. Igaz, hogy ezen haderő kialakítása lassabban ment a vártnál és a tervezettnél, ennek ellenére már a döntéssel magával gyakorlatilag *feleslegessé vált a Nyugat-európai Unió*.¹²

10 Dreaming with BRICs: The Path to 2050. Goldman Sachs Global Economic Paper No:99, 2003

11 A Varsói Szerződés 1991 nyarán szűnt meg azáltal, hogy a Politikai Tanácskozó Testület feloszlatta önmagát.

12 Nem feledkezhetünk meg arról a tényről, hogy az 1954-ben megkötött szerződés a Nyugat-európai Unió létrehozásáról 50 évre szólt

Ez a veszély felmerült a NATO-val kapcsolatban is, minthogy az Észak-atlanti Szövetség 1991-ben *ellenség nélkül* maradt, „elveszítette” a Varsói Szerződést (majd kisvártatva a Szovjetuniót mint ellenséget is). Komoly formában felmerült a kérdés: *szükség van-e még egyáltalán a Szövetségre?* Mai szemmel nézve a NATO illetékesei nagyon találó választ adtak erre a kérdésre, amikor – 1991 novemberében, a római csúcstalálkozón – a Szövetségnek a kollektív védelemmel *egyenértékű feladataként* megfogalmazták a válságkezelést.¹³ A kollektív védelem feltételeinek biztosítása és a tagállamok közötti sokoldalú együttműködés mellett a Szövetség harmadik lényegi tevékenységi körékként határozták meg a *partneri viszony* kialakítását a volt szocialista országokkal.

A NATO viharos fejlődésen ment át a kilencvenes években. Fontos lépcsőfoka ennek a fejlődésnek az 1992-ben hozott határozat, miszerint a Szövetség *felajánlja* az ENSZ-nek, hogy saját eszközeivel és saját eljárás módjának megfelelően hajlandó érvényt szerezni a Biztonsági Tanács határozatainak. A délszláv térségben 1995 augusztusában a Szövetség intenzív bombázásokkal állította meg a szerb offenzívát, rákényszerítve Belgrádot a dayton-i békemegállapodás elfogadására. 1994-ben, a brüsszeli csúcstalálkozón a tagállamok meghirdették a „Partnerség a békéért” programot, amely rövid idő alatt a Szövetség tagállamai és a kívülálló országok közötti katonai együttműködés hatékony, eredményes formájának bizonyult, és az IFOR/SFOR *misszióval* is bizonyította hasznosságát. A korábbi VSZ-tagállamok meghívása a Szövetségbe kiteljesítette a NATO megújulását, *alkalmazkodását* a megváltozott külső körülményekhez.

A további fejlődés útján fontos esemény volt a washingtoni csúcstalálkozó (1999 áprilisában), amely megújította a stratégiai koncepciót, továbbá elfogadta az új feladatok hatékonyabb megoldását szolgáló *Védelmi képességek kezdeményezést*. A csúcstalálkozó hitet tett a Szövetség nyitott jellege mellett, kilátásba helyezve további kelet-európai országok meghívását a tagok sorába.

A délszláv válság koszovói szakaszának kiéleződésekor a NATO saját hatáskörében, egyértelmű *ENSZ-felhatalmazás híján* döntött a légitámadások megindításáról. Kritikus elemzők a nemzetközi jog durva megsértésének minősítették és *katonai agresszió*nak titulálták az akciót, amelyet a Szövetség egy szuverén ENSZ-tagállam ellen hajtott végre. Átfogó megközelítésben felmerült a nemzetközi jog újraértelmezésének igénye, az „új intervencionizmus” ideológiája alapján, amely az emberi jogok védelmét előbbrevalónak tartja a be nem avatkozás és az agresszió tilalmának elvénél.¹⁴ A harmadik Öböl-háború (2003 márciusától) tovább élezte ezt a mindmáig megoldatlan kérdést.

Washington iraki beavatkozása válságot idézett elő az Észak-atlanti Szövetségben (és megosztotta az Európai Uniót is). Németország és Franciaország elítélte az egyoldalú amerikai lépést (és ezzel egy platformra került Oroszországgal). A NATO

13 Lásd a NATO Rómában elfogadott stratégiai koncepcióját, amelyet 1999 áprilisában váltott fel a washingtoni NATO-csúcson elfogadott stratégiai koncepció

14 Glenon, Michael F.: The New Interventionism: the Search for a Just International Law. (Foreign Affairs, 1999 május).

következő, isztambuli csúcstalálkozója 2004 nyarán csak annyiban tudta egy szépségtapasszal elfedni a nyilvánvaló repedéseket, hogy szövetségi feladatként felvállalta a demokratikus iraki hadsereg kiképzését.

Végül a nemzetközi szervezetek sorában meg kell említenünk az *Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetet* (EBESZ), korábbi nevén Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletet (EBEÉ). Ez a fórum 1975-ben jött létre a *kooperatív biztonság* intézményeként, és már a hidegháború időszakában olyan eredményekkel gazdagította az európai történelmet, mint a *Helsinki Záróokmány* (1975), a *bizalom- és biztonságerősítő intézkedések* intézményesítése (Stockholm, 1984–1986), a *CFE-szerződés* és a *Párizsi Charta* (Párizs, 1990).

A fentiek lesznek tehát azok az államok, illetve nemzetközi szervezetek, amelyek meghatározó szerepet játszhatnak a világhatalmi „sakkjátszmában”. Brzezinski szerint az az állam tekinthető *aktív geostratégiai játékosnak*, amely rendelkezik a kellő erővel és nemzeti akarattal ahhoz, hogy hatalmát és befolyását határain túl felhasználja az éppen adott helyzet megváltoztatására. Az ilyen államnak megvan a képessége és a hajlandósága a geopolitikai rugalmasságra. A *geopolitikai pillérek* azok az államok, amelyeknek fontossága nem hatalmukból vagy becsvágyukból fakad, hanem stratégiai elhelyezkedésükből illetve abból, hogy esetleges kiszolgáltatott helyzetük hogyan hat a geostratégiai játékosok viselkedésére.¹⁵ Az Egyesült Államok, Oroszország és Kína kétségtávon kívül az aktív geostratégiai játékosok közé tartoznak. Maga a geostratégiai helyzet pedig a jelen tanulmány elején már említett tendenciák mentén állandó változásban van. Egy kialakult, stabil nemzetközi egyensúlyi helyzet felborulása és egy új egyensúly-közeli állapot kialakulása hosszú, olykor viharos szakaszokkal tarkított folyamat eredménye.

Erőviszony-számítási módszerek az erőssorrend megállapításához

Továbbiakban vizsgáljunk meg a multipoláris rendszer kialakulásának egy valószínű változatát. Természetesen a multipolaritás konkrét mértéke függ attól, hogy *milyen szempontból* vizsgáljuk a rendszert.¹⁶ A négy valószínű pólus (erőközpont, vonzáscentrum): az *Egyesült Államok*, az egyre bővülő *Európa* (Európai Unió), *Kelet- és Dél-Ázsia* valamint *Oroszország*. A versengés konkrét szereplői, játékosai: az Egyesült Államok, Kína, az Európai Unió (illetve egyes tagországai), Oroszország, India, Japán. A pólusok („pillérek”) vagy a konkrét szereplők kategóriájában mindinkább számolni kell az összesen mintegy egymilliárd főt számláló iszlám közösséggel is (amely azonban nem egységes államként vagy erőközpontként jelenik meg).

Az erőssorrend alakulásának – egyes nézetek szerint – három fő tényezője van: az erőforrásokhoz való *hozzáférés*, a *befolyási övezetek* (érdekszférák) mértéke és a *globalizált tőke mozgások* befolyásolása.¹⁷ Ezek azonban nehezen számszerűsíthető –

15 Brzezinski, idézett mű, 57. o.

16 Lásd részletesebben: Nagy László: Egy új világtrend felé (Védelmi Tanulmányok 55. szám, Stratégiai és Védelmi Kutatóközpont, 2004)

17 Füzes Oszkár: A nagy négyzögesítés (Népszabadság, 2007. május 19.)

bár természetesen összehasonlítható – tényezők. Az államok egymáshoz viszonyított mindenkori helyzetét jó közelítéssel a *rangpozíciójuk* fejezi ki, ennek a viszonyítási paraméternek az az előnye, hogy mérhető és számszerűsíthető kiinduló adatokból számítható ki.

Egy átfogó megközelítés szerint a világ országai globális rendszert alkotnak, amelyben az egyes államok (rang)pozícióját a három „rangdimenzióban” elfoglalt helyük határozza meg: gazdasági teljesítmény (GDP), presztízs (terület, népesség, diplomáciai kapcsolatok) és hatalom (katonai kiadások). A *rangpozíció* értékének kiszámítására a szakértők különböző módszereket alkalmaznak. A leginkább elterjedt eljárásokban a következő tényezőket – bizonyos súlyozási együtthatók alkalmazásával – mindenképpen figyelembe veszik: terület, népesség, gazdasági potenciál, katonai erő. Az összehasonlítás tárgyát képező országok közül egységnyi értékűnek veszik a legkisebb értéket, a többiekét ehhez viszonyítva állapítják meg. Természetesen a módszer nem tökéletes. A gazdasági potenciált leginkább jellemző GDP lehet abszolút érték, vagy egy főre számított relatív mutató. Hasonló módon a védelmi költségvetés szerepelhet abszolút értékkel, vagy egy főre vetítve. Nincs egyetértés a felsorolt alapadatok súlyozott fontossági sorrendje között sem, a módszer mindazonáltal egyfajta viszonylagos, bár torzított *erőssorrend* (rangpozíció) kifejezésére alkalmas.

A fenti módszer alkalmazásával 2006-ban kapott – négy államot értékelő és összehasonlító – eredmények alapján toronymagasan kiemelkedett az Egyesült Államok, utána majdnem azonos rangpozíciós értékekkel következett Kína és Oroszország, majd tőlük is jelentősen lemaradva Japán.¹⁸

A szakirodalmi forrásokban ajánlott módszerrel számított rangpozíció nem azonos a viszonylagos súllyal, amelyet az egyes államok képviselnek. Egy módszertani újítás, a kiinduló paraméterek *mértani középértékének* (összesorzással és gyökvonással való) meghatározása szemléletesebbé és közvetlenül értelmezhetővé teszi a kapott eredményt.¹⁹ Ez a kiegészítő művelet az adott esetben a következő „számszaki” eredményre (az erőssorrendet meghatározó, *egyben az erőviszonyokat is tükröző* összesített „pontszámokhoz”) vezet: Egyesült Államok 8,77; Kína 4,69; Oroszország 4,64; Japán 1,9.

Így már valós, közvetlenül értékelhető, összehasonlítható adatok állnak rendelkezésünkre: az *Egyesült Államok* „ereje” körülbelül kétszer akkora, mint *Kínáé* vagy *Oroszországé*, a két utóbbi ország viszonylagos súlya pedig összeadva nagyjából megegyezik az Egyesült Államok súlyával. *Japán* képzeletbeli befolyása, súlya, rangpozíciója pedig kevesebb, mint a megfelelő kínai vagy orosz érték 50%-a, ami szintén összhangban van a realitásokkal.

A mértani közép módszerével kapott pontszámokat jelen tanulmány szerzői *másodlagos rangpozíciónak* nevezik el. Meggyőződésünk szerint ez a számítási eljárás lényegesen célravezetőbb, hiszen közvetlenül összevethető, valós, reális értékeket ad.

18 A kiinduló adatok többsége a The World Factbook 2006 alapján került megállapításra, a katonai potenciálra vonatkozó adatok viszont a Military Balance 2006 (IISS, London) alapján

19 A módszer döntésméleti alkalmazásáról lásd Crawford-Williams: Analysis of Subjective Judgement Matrices, R-2573-1-AF (RAND Corporation, 1985 május)

A fenti módszerrel még egy hipotetikus változatot vizsgáltunk, amelyben az Egyesült Államok és Oroszország mellett két *államközösséget* vettünk figyelembe: az Európai Unió képviselőjében Németországot, Nagy-Britanniát, Francia- és Olaszországot (külön-külön és együtt), a távol-keleti térségben pedig a Kínai Népköztársaságon és Japánon kívül Tajvant (a Kínai Köztársaságot) és a két Koreát, szintén külön-külön és együtt is mint „Kelet-Ázsiát”.

A *másodlagos rangpozíciókra* a következő eredményt kaptuk:

Egyesült Államok	27,80	Németország	5,88
Kínai Népköztársaság	14,80	Nagy-Britannia	5,46
Oroszország	14,70	Olaszország	5,07
Franciaország	6,66	Dél-Korea	4,26
Japán	6,07	Kínai Köztársaság	2,62
Észak-Korea	2,36		

Végezzük most el kísérletképpen *az egy csoportba tartozó országok* (EU, Kelet-Ázsia) másodlagos rangpozícióinak összevonását.

Egyesült Államok	3,38	Európai Unió	2,42
Kelet-Ázsia	2,58	Oroszország	1,79

Az eredmény elgondolkodtató. *Mi történne, ha Oroszország és Kína erejét egyesítenénk?* A már említett Sanghaji Együttműködés Szervezetén belül folytatott együttműködés valódi *erősokszorozó faktor*. Az Európai Unióra (és a NATO-ra) még inkább érvényes az a megállapítás, hogy egyesített súlya (hatása, befolyása) nagyobb lehet, mint a tagállamok mutatóinak egyszerű számtani összege. Globális léptékben csak az egységes Európa számít stratégiai tényezőnek.

Ugyancsak említésre méltó, hogy például a G–8-ak összesített rangpozícióját még kiszámítani sem érdemes, mert *erősökkenítő* tényezőként hat, hogy ezek az országok merőben különböző érdekeket képviselnek, különböző irányokba „húznak”. Ugyanez a helyzet az ENSZ-szel kapcsolatban: a világszervezet viszonylagos súlyát valóban nem érdemes kiszámolni (még akkor sem, ha erre képesek lennénk), minthogy nem lenne kivel vagy mivel összehasonlítani. Ha szövetségi rendszerekben, koalíciókban gondolkodunk, akkor az erőviszonyok számítását ki kell egészítenünk az olyan „puha” faktorokkal, mint *az együttműködés hatékonysága*.

A *regionalizálódás* ugyanennek a folyamatnak a másik oldala. Nagyon sok szakértő fogalmaz úgy, hogy a jövő Európája a *régiók Európája* lesz. A kisebb-nagyobb régiók kialakulása szintén a kilencvenes évek egyik érdekes jelensége, olyan – elsősorban gazdasági keretet képező – szerveződések jöttek létre, mint az Alpok-Adria, a Kárpátok euro-régió, a Balti-Fekete-tengeri együttműködés vagy akár a „visegrádi csoport”. A régiók születése szintén megállíthatatlan folyamatnak látszik, annál is inkább, mert a kibővülő EU határozottan bátorítja az ilyen irányú lépéseket. Az új, korszerű, tudományos erőviszony-számítási módszerek ahhoz is segítséget nyújthatnak, hogy meghatározzák az erőforrások *optimális kombinációját* és egymásra hatását, azaz a *régiók célszerű határait*.

Mind az integráció, mind a globalizáció, mind pedig a regionalizáció egyértelműen apasztja az államok szuverenitását, akárcsak a *nem-kormányzati szervezetek*

(NGO-k) valamint a *multinacionális vállalatok* szerepe. A ma feltérképezhető trendek azonban még egyértelműen számolnak a *szuverén államokkal*, mint a több évtizedes távlatokban formálódó új világrend önálló jogalanyiségű szereplőivel.

Azok a kínai kutatások, amelyek az *össz nemzeti erő* meghatározására irányulnak, szintén a szuverén államokat, azok közül is elsősorban a nagyhatalmakat állítják a multidiszciplináris társadalomtudományi vizsgálódások középpontjába. Az *össz nemzeti erő* (Comprehensive National Power, CNP, kínaiul *zonghe guoli*) számítása a következő tényezőket veszi figyelembe: gazdaság, katonai erő, tudományos-technikai potenciál, természeti erőforrások, politikai helyzet, társadalmi viszonyok és erőforrások, oktatás, nemzetközi kapcsolatok és még egy sor komponens.²⁰

Az *össz nemzeti erő* az egyes államok tényleges erejét és befolyását meghatározó stratégiai szintű mutató, bonyolult elméleti számvetés eredménye, amely azonban alkalmas gyakorlati összehasonlításra, felhasználásra. Miközben a CNP fogalma fokozatosan polgárjogot nyert a biztonságpolitikai szakirodalomban, hazai források még ritkán említik, magyar nyelvű rövidítése nincs is (illetve nem elfogadott).

Tanulmányunk egyik célja, hogy a fogalom megszilárdulását elősegítsük, használatát megszokottá tegyük a magyar elemzésekben is a komplex társadalomtudományok (köztük a hadtudomány) területén. Az *össz nemzeti erő* a mai kínai stratégiai gondolkodás központi fogalma a CNP egy korszerű, integrált, több tényezőtől szármított és többretegű mutató (indikáns), nemzetközi összehasonlításra alkalmas többdimenziós érték, viszonyszám (koefficiens), illetve annak mérésére, kiszámítására szolgáló eljárás (kalkulus). Elméleti szempontból a CNP egy új, multidiszciplináris társadalomtudományi kategória, a gyakorlati alkalmazás oldaláról nézve pedig a kínai hosszú távú stratégiai tervezés kiinduló pontja.

Biztonságpolitikai értelemben és különösen a katonai biztonság szempontjából a CNP talán a legfontosabb és legáltalánosabb mutató, amely ezen a kiemelt jelentőségű területen jellemzi az államok közötti erőviszonyokat. Ebben a vonatkozásban az *össz nemzeti erő* és a katonai potenciál rokonértelmű fogalmak. A katonai potenciál az egymással szemben álló felek hadviselési képességét meghatározó, mérhető és összeadható erőtényezőket (a fegyveres erők létszáma, fegyverzete, tűzereje, mozgékonyasága, a harceszközök maximális gyártási kapacitása stb.) és az ún. erősokszorozó faktorokat (erkölcsi állapot, kiképzettség, szervezeti hatékonyság, a vezetés színvonala, a doktrína korszerűsége stb.) tartalmazza sajátos szerkezetben.²¹

Az *össz nemzeti erő* azonban összetettebb, *általánosabb mutató*, amely a katonai potenciál mellett mindazokat a tényezőket magába foglalja, amelyek stratégiai szinten meghatározzák az egyes államok egymáshoz viszonyított hatalmi súlyát, érdek-megjelenítő, érdekvédelmi és érdekérvényesítő képességének mértékét, kiterjedését vagy éppen határait, korlátait.

20 Lásd részletesebben Rác Lajos: A kínai *össz nemzeti erő* növekedésének hatása a nemzetközi kapcsolatokra és a nagyhatalmak geostratégiai törekvéseire. ZMNE PhD-értekezés, megvédve 2007. szeptember 27-én.

21 Rác Lajos: Az *össz nemzeti erő* számítása in Felderítő Szemle 2007 március, 120–133. oldal

Nemzetközi összehasonlításban a gazdasági mutatók közül kiemelkedő jelentőségű a *bruttó hazai termék* (GDP), amelyet a makrogazdasági folyamatok jellemzésére illetve tervezésére lehet használni. Hasonlóan kivételes jelentősége van a biztonságpolitikai mutatószámok között az össznemzeti erőnek, amely a nemzetközi erőviszonyok meghatározására, a biztonságpolitikai illetve geopolitikai tervezés elősegítésére alkalmas.

Az indikáns „kemény” („hard”), általában egzakt módon mérhető és „puha” („soft”), általában csupán közvetetten becsülhető tényezőkből tevődik össze komplex értékmerővé. Előbbiekhez tartoznak a gazdasági, technológiai, katonai mutatók, utóbbiakhoz pedig a társadalmi, politikai, diplomáciai elemek. Külön számítják ki a „kemény” és a *komplex összesítő* (utóbbi a tulajdonképpeni CNP). A kemény összesítőből úgy kapják meg a végső eredményt, hogy a puha tényezőket összesítve, kombinálva egy egynél kisebb együtthatót képeznek, és ezzel megszorozzák a kemény összesítő mutatóját.²²

A módszer matematikai eljárása az ún. AHP-elemzés, a „sajátérték” kiszámítása.²³ A „sajátérték” a közgazdaságtudományban és általában minden olyan alkalmazási területen, ahol soktényezős erőforrásokat egy adott cél érdekében szabályozottan használnak fel, úgy értelmezhető, mint a rendszert jellemző, „sajátos” termelési (tevékenységi) szerkezet: a ráfordítások (sajátfelhasználás) és a kibocsátások átlagos aránya, a *sajátfelhasználási hányad*. Ez tehát egyfajta átlagos ráfordítási hányados, amely a rendszer működésének *hatásfokát* méri.²⁴ A számítások eredményeképpen az össznemzeti erő egyetlen számmal fejezhető ki, amely módot ad az összehasonlításra.

A CNP mint többdimenziós és többretegű mutató, különböző szinteken hierarchikusan egymásra épülő összetevők, tényezők összessége. Különböző mélységekben és részletességgel vizsgálható tehát, vagyis létezik egy rendkívül szerteágazó „finomszerkezete”, kevésbé részletes „durva” felépítése, végső soron pedig egyetlen számszerűsíthető értékben „csúcsosodik ki”.

Az össznemzeti erő durva belső szerkezete négy alrendszerből épül fel.²⁵

- „Kemény” erő – anyagi tényező (természetes erőforrások, terület, lakosság, ásványkincsek, energiahordozók, gazdaság, tudomány, technika, katonai erő);
- „Puha” erő – szellemi tényező (politika, külügyek, nemzetközi tekintély, kultúra, oktatás);
- „Koordinált” (összehangolt) erő – a szervezés, vezetés, irányítás, tervezés funkciói;
- „Külső” erő – a környezeti (természeti, külpolitikai, belpolitikai-társadalmi) feltételek változása és a hozzájuk igazodó alkalmazkodás képessége.

22 Ketizu (munkacsoport): Shijie zhuyao guojia zonghe guoli pinggu (Értékelés a világ jelentősebb országainak össznemzeti erejéről) in Lu Zhongwei: Quanqiu zhanlue dageju (Globális stratégiai struktúra). Shishi Kiadó, 2000.

23 Saaty-Luis: Decision Making in Economic, Political, Social and Technological Environments With the Analytic Hierarchy Process (The Analytic Hierarchy Process Series V/7)

24 Zalai Ernő: Bevezetés a matematikai közgazdaságtanba. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989.

25 DoD: Annual Report to Congress on the Military Power of the PRC, Office of the Secretary of Defense, 2000.

Egy még lényegretörőbb (és logikusabb) felosztás mindössze két csoportba rendezi a számításnál figyelembe vett dimenziókat, és mindent, ami nem „kemény” tényező, a „puha erő” kategóriája alá sorol be. A „puha erő” önálló fogalomként történő elkülönítése *messzemenő biztonságpolitikai és stratégiai következményekkel* jár.

Az össznemzeti erő finomszerkezete a rétegezetségeknek megfelelően egy fa-struktúrával jellemezhető. A hat csoportba sorolt többtucat tényezőt, azon belül közel kétszáz indikánst tartalmazó struktúra természetesen még mindig jócskán finomítható, azonban a makro-szintű elemzés és a következtetések levonása céljából már megfelelő kiindulási alapot nyújt.

A CNP tényezőinek – a Kínai Társadalomtudományi Akadémia által alkalmazott – súlyozását mutatja a következő táblázat:²⁶

<i>CNP tényezők</i>	<i>Súlyozott érték (szorzótényező)</i>
Összérték	1,00
Természeti erőforrások	0,08
Gazdasági kapacitás	0,28
Külgazdasági kapacitás	0,13
Tudomány és technika	0,15
Társadalmi fejlettség	0,10
Katonai potenciál	0,10
Kormányzati ellenőrzés hatékonysága	0,08
Külgügyek, diplomácia	0,08

Kína a saját kutatói által publikált rangsorokban a szerény 6. helyet foglalja el az össznemzeti erő vonatkozásában. Ez azonban ne tévesszen meg senkit. Kína már ma valószínűleg megelőzi összes versenytársát, kivéve az Egyesült Államokat. Utóbbihoz képest több természeti és humánerőforrással rendelkezik, és a legmarkánsabb gazdasági mutató, a GDP tekintetében (legalábbis vásárlóerő-paritáson számolva) bizonyosan sokkal hamarabb utoléri, mint a legjelentősebb amerikai értékelésekben számított 2040. Ha az Egyesült Államok meg is őrzi katonai és tudományos-technológiai elsőségét, a 21. század hatalmi viszonyai akkor is már egy-két évtizeden belül egészen más képet fognak mutatni, mint bő másfél évtizeddel ezelőtt, a hidegháború végén.

A tanulmány elején említett hosszú távú tendenciák oda vezethetnek, hogy *az euro-atlanti térségben kialakult erőcentrum a 21. század első évtizedeiben a kelet-ázsiai, távol-keleti, csendes-óceáni térségbe helyeződik át.* A tanulmány első részében Brzezinszki-re hivatkoztunk, „stílszerűen” tőle idézzük az Európára, Oroszországra és Kínára vonatkozó záró gondolatokat is:

26 Wang Songfeng (szerk.): *Shijie zhuyao guojia zonghe guoli bijiao yanjiu* (A világ fő országainak CNP-je: összehasonlító elemzés). IWEP, Hunan chubanshe 1996

A jelenleg uralkodó amerikai világrendszer a világnak csak azon részeiben lehet stabil, ahol a hosszú távú geostratégia által vezérelt amerikai elsőség egymással összhangban lévő, azonos jellegű társadalmi-politikai rendszereken nyugszik, és ezeket *amerikai vezetésű multilaterális szervezetek fogják össze.*²⁷

Az Egyesült Államoknak az az érdeke, hogy fennmaradjon a geopolitikai pluralizmus Eurázsianak az egykori Szovjetunió fennhatósága alá eső területein. Nemcsak a térség erőforrásainak hasznosításában érdekelt, hanem nyilvánvalóan abban is, hogy megakadályozza Oroszország kizárólagos uralmát ebben a geopolitikailag fontos térségben. Nemcsak átfogóbb eurázsiai céljait igyekezik megvalósítani, hanem saját növekvő gazdasági érdekeit is képviseli, amikor *korlátlan* jelenlétre törekszik ezen az eddig zárt területen.²⁸

Belátható időn belül két rendkívül fontos – és egymást közvetlenül befolyásoló – geopolitikai kérdés fogja meghatározni Amerika szerepét a Távols-Keleten: *Hogyan definiálható a gyakorlatban Kína esetleges vezető regionális hatalommá válása valamint növekvő világhatalmi törekvése, és milyen mértékben fogadható ez el Amerika számára?*²⁹

27 U.o. 78. oldal (kiemelés a szerzőktől)

28 U.o. 192. oldal (kiemelés a szerzőktől)

29 U.o. 209. oldal